

УДК 930(477):272(4/9)"19"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.09>

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. У СУЧАСНОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ

Калішчук Оксана,

доктор історичних наук,

професор кафедри історії України та археології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-1272-7920

У статті висвітлено історіографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних (передовсім польських) науковців, присвячені проблемам діяльності Римо-католицької церкви на українських землях у повоєнні роки. Розсекречення великого масиву джерел, доступ до нової інформації (особливо у 90-х роках ХХ ст.), широке використання нових методологічних підходів (зокрема, *oral history*) дали змогу розкрити авторам новітніх студій замовчувані або штучно приховувані моменти історії Римо-католицької церкви. Зі здобуттям Україною незалежності починається якісно новий етап у дослідженні діяльності Римо-католицької церкви, розширюється спектр досліджуваних проблем, і предметами наукового пошуку стають питання правового регулювання Римо-католицької церкви, її узалежнення від світської влади. Стверджено, що фундаментальні дослідження з історії Римо-католицької церкви в Україні у другій половині ХХ ст. доповнюють студії, у яких розглядали особливості функціонування Костелу в окремих регіонах. Указано на нерівномірність вивчення різних частин України: якщо діяльність католицького духовенства на західноукраїнських землях присвячено численні роботи вітчизняних та зарубіжних (передовсім польських) учених, то особливості функціонування на Півдні та Сході маловивчені. Пояснено тим, що Римо-католицька церква там не мала міцного коріння і впливу. Історіографія охоплює праці різного наукового рівня, достовірності наведеної в них інформації. Водночас попри зростаючу активність наукових пошуків кількість «білих плям» указує на перспективи нових історичних студій. Зазначається, що подальші наукові розвідки особливостей функціонування Римо-католицької церкви в українських регіонах після Другої світової війни доповнять її розуміння як живого, динамічного організму.

Ключові слова: Римо-католицька церква, повоєнні роки, Волинь, Закарпаття, Тернопільщина, Буковина, Львівщина, історіографія.

Kalishchuk Oksana. The Roman Catholic Church in Ukraine in the late 20th century in contemporary historiographic discussion: a regional assessment

The article highlights historiographical research by domestic and foreign (primarily Polish) scholars on the problems of the Roman Catholic Church's activities in the Ukrainian lands in the postwar years. The declassification of a large array of sources, access to new information (especially in the 1990s), and the widespread use of new methodological approaches (including *oral history*) allowed the authors of modern studies to reveal silenced or artificially concealed moments in the history of the Roman Catholic Church. With Ukraine's independence, a qualitatively new stage in the study of the Roman Catholic Church begins, the range of problems under study expands, and the issues of legal regulation of the Roman Catholic Church and its dependence on secular authorities become the subjects of scientific research. It is argued that fundamental research on the history of the Roman Catholic Church in Ukraine in the second half of the 20th century complements the studies that examined the peculiarities of the Church's functioning in certain regions. The author points out the unevenness of the study of different parts of Ukraine: while numerous works by domestic and foreign (primarily Polish) scholars are devoted to the activities of the Catholic clergy in western Ukraine, the peculiarities of functioning in the South and East are poorly understood. This is explained by the fact that the Roman Catholic Church did not have strong roots and influence there. Historiography covers works of different scientific levels and the reliability of the information they contain. At the same time, despite the growing activity of scientific research, the number of "white spots" indicates the prospects for new historical research. It is noted that further scientific research into the peculiarities of the functioning of the Roman Catholic Church in the Ukrainian regions after the Second World War will complement its understanding as a living, dynamic organism.

Key words: Roman Catholic Church, postwar years, Volyn, Transcarpathia, Ternopil, Bukovyna, Lviv, historiography.

Римо-католицька церква впродовж багатьох століть відігравала суттєву роль у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянщини, Волині й Східної Галичини. Однак якщо за часів Речі Посполитої вона була панівною релігією, то входження «Південно-Західного краю» (Юго-Западного краю) до складу Російської імперії шалька терезів впливу переважила на користь Російської православної церкви. Відновлення Польської держави ХХ ст. знову дало змогу відновити впливи Римо-католицької церкви (заради справедливості вкажемо, що відновлення прав Католицької церкви на тій же

Волині розпочалося з виданням маніфесту Миколи II від 23 лютого 1903 р., який проголошував свободу віросповідань [60, с. 139]), які були нівельовані з приходом радянської влади. Повоєнний період у церковно-державних відносинах поділяють на три етапи: 1945–1953 рр. – налагодження співробітництва між релігійними громадами та владою; 1954–1957 рр. – лібералізація відносин і 1958–1964 рр. – новий наступ на релігію й церкву [61; 62].

Для розуміння історіографічного процесу слід також ураховувати поділ дослідників на «світських» та «церковних», яких, своєю чергою, слід розрізняти за конфесійною приналежністю. Це важливо з огляду на те, що часто-густо на об'єктивність студій впливає не так ідейна заангажованість авторів, відмінності методології дослідження, джерельна база, як конфесійна приналежність.

Класично сучасну історіографію діяльності Римо-католицької церкви в Україні у повоєнні роки поділяють на декілька груп. До першої групи належать видання загального характеру, де відображена історія Римо-католицької церкви в Україні. Відмова від «вписування» християнських церков в Україні в етнічний дискурс дала змогу авторам «Історії церкви та релігійної думки в Україні», «Історії релігії в Україні» та «Історії Христової Церкви в Україні» пов'язати їх із дискурсом територіальним та охопити увагою і православних уніатів, і протестантів, і римо-католиків [76]. Нагадаємо, що загальні питання з історії Католицької церкви висвітлювали українські Володимир Байдич [27–31], Петро Бондарчук [34], Олексій Гура [43–46], архієпископ Ігор (Ісиченко) [55], Володимир Сергійчук [73] та польські дослідники Адам Глебович [6], Юзеф Дембінський [1], Володимир Осадчий [67] та ін. Згадаємо також спроби аналізу взаємовідносин між Римо-католицькою та Греко-католицькою церквами Інни Поїздник [69; 70] та Андрія Чорненького [81].

Іншу велику історіографічну групу становлять дослідження, які відображають особливості діяльності Римо-католицької церкви в окремих українських регіонах. Значно менша частка студій, присвячених історії Костелу на Лівобережжі (як приклад назвемо статтю Наталії Мосюкової, присвячену римо-католицькій громаді Дніпропетровщини [65]). Брак уваги вчених до вивчення діяльності вказаної конфесії на Півдні та Сході України слід пояснити тим, що Римо-католицька церква там не мала такого міцного коріння і впливу, як у західних регіонах.

Звертають на себе увагу розвідки Андрія Моренчука [63], Ярослава Стоцького [75] щодо церковно-релігійного життя 1944–1964 рр. у західноукраїнських областях. Останній, досліджуючи трансформації релігійних об'єднань, і офіційно діючих, і нелегальних, приділив увагу розкриттю становища та змін у УГКЦ та РКЦ в умовах репресивної політики радянської влади та войовничого атеїзму.

Історію Римо-католицької церкви на території Київщини і Волині від заснування до сьогодення, політичні події, які відбувалися у єпархії, освітню й культурну діяльність духовенства, особливості католицьких храмовбудівних традицій висвітлили Юрій Білоусов [33], Олена Горбик [41].

Ситуацію у Луцькій дієцезії відтворює звіт кс. Яна Шиха [3]. Наслідки для Костелу Другої світової війни увиразнюють кількісні показники: втрати капеланів у 1939–1945 рр. становили 2/3 особового складу Луцької дієцезії, оприлюднені Марією Дембовською [2, с. 146]. Однією з основних цілей видання «Волянн з Волині», судячи з його контексту, є примирення поляків з українцями, укорінення думки, що ці нації споріднені. Найбільше це простежується в матеріалах саме історичної тематики. У публікації «Вчинки на медаль» йдеться про вручення медалей українцям, які рятували поляків у 1940-ві роки [5, с. 30]. Волинський досвід взаємовідносин Римо-католицької церкви та радянського режиму висвітлювали Володимир Баран [32], Ігор Булига [35], Ірина Панчук [68]. Історію Римо-католицької церкви після встановлення там комуністичної влади на теренах Волині розглядали у своїх студіях Андрій Куцик і Віктор Шостак [60], Павло Хом'як [79; 80], Катерина Якуніна [82–84] і польські автори Марія Дембовська [2], Адам Качинський [7], Леон Попек [13], Роланд Прейс [14] та ін. [12]. Релігійне життя Волинської області у другій половині ХХ ст. на прикладі окремих римо-католицьких громад аналізували Ілона Савицька [71], Олег Савчук [72], Катерина Якуніна [83]. Геннадій Гулько описав історію будівлі та громади головного храму Луцької дієцезії – костелу св. Петра і Павла [42]. Звертає на себе увагу висновок Андрія Жив'юка про цілком усвідомлене й системне провокативне використання компартійною номенклатурою представників церкви (православного та католицького кліру), розглядаючи релігійні конфесії винятково як інструмент для утвердження тоталітарного режиму [54]. Варто вказати на особливу увагу у польській історіографії до постаті біскупа Адольфа Пьотра Шельонжека. Його постаті присвячено розвідки Даріуша Загурського [21; 22], Лешека Зигнера [23], Вальдемара Розинковського [16; 17] та ін. [4; 15]. Хоча просопографія волинських душпастирів не обмежується лише його особою [77; 78].

Для Галичини впродовж століть був характерним вплив Римо-католицької церкви. Друга світова війна змінила цю звичну картину: Друга світова війна принесла втрати серед духовенства Львівської

дієцезії (проаналізовані у виданні за редакцією Юзефа Крентоша та Марії Павловичової) [9], а після її завершення духовенство та вірні діяли в умовах жорсткої антирелігійної політики комуністичного режиму, реалізацію якого на Львівщині показав Тарас Дідух [47; 49].

Релігійному життю після звільнення від гітлерівських військ Поділля та особливостям історії Римо-католицької церкви в регіоні присвячені дослідження Івана Дробота і Надіри Ільницької [53], Валерія Сторчового і Валерія Нестеренка [74].

Релігійному житті на Прикарпатті, ліквідації релігійних громад та монастирів Римо-католицької церкви на Станіславщині присвячено розвідки Ігоря Андрухівця [25; 26], Дідуха – на Тернопільщині [48; 50], Сергія Ткачова – на Тернопільщині [20]. Протидію вірних Римо-католицьких церкви у 40–50-х роках ХХ ст. на Буковині, як і віруючих інших конфесій, аналізує у своїй статті Ірина Мусієнко [66].

Лариса Капітан аналізує особливості еволюції Римо-католицької церкви у повоєнні роки на Закарпатті [57–59]. Дослідниця акцентує на прагненні республіканської комуністичної номенклатури не просто тримати «у тіні» Римо-католицьку церкву Закарпаття, а консервувати своєрідний стан закарпатського «католицького гетто» [56, с. 82]. Звертає на себе також її висновок, що мовна й етнічна специфіка складу римо-католицького духовенства та вірних (переважно угорців) визначила її консолідує роль та міцні позиції в регіоні попри всі пропагандистські репресивні зусилля радянської влади.

Сучасні дослідження відкривають нові перспективи в розвитку історіографії діяльності Римо-католицької церкви в Україні. Видається перспективним розвиток історичних студій компаративного аналізу становища Римо-католицької та Греко-католицької церков у повоєнні роки в УРСР та ПНР (тим паче що особні дослідження сьогодні ми вже маємо [10]).

Література:

1. Dębiński J. Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Ukrainie. *Ateneum Kapłańskie*. 2015. T. 165, z. 1. S. 50–79.
2. Dębowska Maria. Kościół katolicki na Wołyniu w warunkach okupacji 1939–1945 / Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział. Rzeszów 2008. 479, [1] s.
3. Diecezja Łucka w latach 1939–1945% sprawozdanie ks. Jana Szycha / opracowanie Maria Dębowska. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, 2018. 67, [1] s.
4. Droga krzyżowa ze Sługą Bożym biskupem Adolfem Piotrem Szelażkiem / opracowanie s. Hiacynta Augustynowicz, dk. Waldemar Rozynkowski. Toruń: Machina Druku, 2023. 108 s.: fot., portr.
5. Dytkowski Jacek. Postawa na medal. *Wołania w Wołynia = Воляння з Волині*. 2009. № 3. S. 30.
6. Hlebowicz A. Kościół w niewoli: Kościół rzymskokatolicki na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej. Warszawa: Głos, 1991. 148, [4] s.
7. Kaczyński Adam Rafał. Polityka wobec Cerkwii i Kościoła Katolickiego, w *Adam Kaczyński. Sowietyzacja Wołynia 1944–1956*. Warszawa 2022. S. 233–271.
8. Kaliszczuk O. Wolność religijna a religijna polityka państwowa w powojennej sowieckiej Ukrainie Kardynał Wyszyński a wolność religijna w Europie. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2021. C. 297–314.
9. Lista strat wśród duchowieństwa metropolii Lwowskiej obrządku łacińskiego w latach 1939–1945: publikacja w uczczeniu 60-tej rocznicy zakończenia II wojny światowej: praca zbiorowa / pod red. nauk. Józef [i. e. Józefa] Krętosza i Marii Pawłowiczowej. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża, 2005. 74, [5] s.
10. Majkowicz Teodor (ks.). Kościół greckokatolicki w PRL. Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym. T. 1 /Pod redakcją Stanisława Stępnia. Przemyśl, 1990. S. 251–256.
11. Phayer M. The Catholic Church and the Holocaust, 1930–1965. Indiana University Press, 2000. 298 p.
12. Polacy i Kościół rzymskokatolicki na Wołyniu w latach 1918–1997: materiały z międzynarodowej sesji naukowej zorganizowanej w Lublinie w dniach 9–10 grudnia 1997 r. / oprac., przypisy oraz wybór aneksów i fot. Leon Popek. Lublin: TRKiZW-P, 1999. 211, [1] s.
13. Popek Leon. Polacy i Kościół rzymskokatolicki na Wołyniu w latach 1918–1997: materiały z międzynarodowej sesji naukowej zorganizowanej w Lublinie w dniach 9–10 grudnia 1997 r. Lublin: Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko-Podolskiej, 1999 211, [1] s.
14. Prejs Roland. Wołyński Kościół czasu wojny. *Kościół w Polsce: dzieje i kultura*. 2011. № 10. S. 255–258.
15. Różaniec ze Sługą Bożym biskupem Adolfem Piotrem Szelażkiem / opracowanie s. Hiacynta Augustynowicz. dr. Waldemar Rozynkowski. Poznań: Flos Carneli, 2021. 97, [2] s.: fot., portr.
16. Rozynkowski Waldemar. Ksiądz biskup Adolf Piotr Szelażek – wierny Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie. *Wielkie postacie tysiąclecia Chrztu Polski* / pod redakcją księdza Pawła Nowogórskiego, Wojciecha Polaka, Waldemara Rozynkowskiego. Toruń; Górsk: Fundacja Centrum Edukacji Młodzieży im. ks. Jerzego Popiełuszki, 2016. S. 47–76.
17. Rozynkowski Waldemar. Sługa Boży biskup Adolf Piotr Szelażek. *Diecesis nostrae patroni: wydawnictwo jubileuszowe z okazji trzydziestej rocznicy erygowania Diecezji Toruńskiej* / pod redakcją Juliusza Raczkowskiego. Toruń: TNOiK Toruń Dom Organizatora, 2022. S. 191–207.
18. Sługa Boży biskup Adolf Piotr Szelażek: życie, działalność i duchowość / pod redakcją Leszka Zygniera, Rafała Dmowskiego; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Ciechanowie, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlicach. Ciechanów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2017. 224 s.: fot., portr.

19. Szymański Józef. Kościół katolicki w obwodzie winnickim na Podolu w latach 1941–1964: autoref. *Dzieje Najnowsze: kwartalnik poświęcony historii XX wieku*. 2002. № 4. S. 165–171.
20. Tkaczow S. Losy kościoła rzymskokatolickiego w czasie transferu ludności 1945–1946: Tarnopolszczyzna. *Kieleckie Studia Historyczne*. 1999. T. 15. S. 195–202.
21. Zagórski Dariusz (ks.). Biskup Adolf Szelązek: niezatarty ślad. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum; Toruń: Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne Tuba Dei, 2021. 118, [2] s.
22. Zagórski Dariusz (ks.). Stopień heroicznego cnót w życiu Sługi Bożego biskupa Adolfa Piotra Szelązka. *W przestrzeni słowa i czasu: księga jubileuszowa dla księdza profesora Jana Walkusza / redakcja ks. Tomasz Moskal, ks. Marcin Nabożny*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2020. S. 911–923.
23. Zygner Leszek. Więzień i wygnaniec: ostatni okres działalności ordynariusza łuckiego biskupa Adolfa Piotra Szelązka (1945–1950). *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski “Ludowej”*. T. 2 / pod redakcją Rafała Łatki; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Warszawa, 2022. S. 127–149.
24. Андрухів І.О. Ліквідація громад та монастирів римо-католицької церкви на теренах Станіславської області в 1944–1960 рр. *Carpatica – Карпатика*. 2006. Вип. 35. С. 117–125.
25. Андрухів І.О. Ліквідація релігійних громад та монастирів Римо-католицької церкви на теренах Станіславської області в 1944–1960 рр. *Схід*. 2008. № 4(88). С. 93–97.
26. Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки. Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ : Обласна друкарня, 2004. 344 с.
27. Байдич В.Г. Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків у СРСР (1920–1960 рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Київ, 2008. Вип. 36. С. 294–315.
28. Байдич В.Г. Антирелігійна кампанія радянської влади у 1938–1964 рр.: Римо-католицька церква в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2011. Вип. 2. С. 295–309.
29. Байдич В.Г. У боротьбі за віру: Римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.). Хмельницький : Мельник А.А., 2014. 479 с.
30. Байдич В.Г. Римо-католицька церква в умовах радянської релігійної політики: український досвід (середина 1940-х – перша половина 1960-х років) : дис. ... канд. іст. наук : 07. 00. 01. Кам’янець-Подільський, 2012. 219 с.
31. Байдич В.Г. Становище римо-католицького духовенства в Україні в роки «хрущовської відлиги» (1953–1957 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 48(6). С. 172–179.
32. Баран В.К. Репресії сталінського режиму щодо Римсько-католицької церкви на Волині і в Східній Галичині у 1939–1941 рр. *Komunizm: system – ludzie – dokumentacje*. 2014. № 3. S. 49–63.
33. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія. Історичний нарис. Житомир : Житомирська обл-друкарня, 2000. 337 с.
34. Бондарчук П. Римо-католики в УРСР: особливості й тенденції змін у релігійності (друга половина 1940 – перша половина 1980-х рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 1. С. 57–72.
35. Булига І. Репресії тоталітарного режиму проти Римо-католицької церкви на Волині у 1939–1941 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичне релігієзнавство». 2009. Вип. 1. С. 32–40.
36. Васільєва О.В. Українські католицькі релігійні організації в умовах російської воєнної агресії. *Вісник національного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2021. № 3(50). С. 196–210.
37. Войналович В.А. Обмежувальні заходи влади щодо римо-католицького духовенства в Україні: причини, механізми, наслідки (друга половина 40-х–50-ті роки ХХ ст.). *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. Серія «Гуманітарні науки». 2002. № 2(6). С. 64–71.
38. Войналович В.А. Доля римо-католицького культу в Україні в умовах політики державного атеїзму (кінець 50-х – перша половина 60-х років ХХ ст.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. 2002. Вип. 20–21. С. 405–425.
39. Войналович В.А. Римо-католицькі громади в Україні у вимірах державної релігійної політики (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.). *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. 1999. Вип. 7. С. 151–158.
40. Войналович В.А. Римо-католицькі громади України в контекстах взаємин СРСР і Ватикану перших повоєнних років (1944–1946 рр.). *Сторінки воєнної історії України*. 2004. Вип. 8. Ч. 2.
41. Горбик О.О. Римо-католицькі костьоли Києва і Київщини. Київ : Техніка, 2004. 128 с.
42. Гулько Г. З історії будівлі та римсько-католицької громади кафедрального костелу св. Петра і Павла в Луцьку (1944–1948 рр.). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: 3 історії національних менишин на Волині*. Вип. 49. Луцьк, 2014. С. 128–133.
43. Гура О.А. Діяльність світських організацій католиків в УРСР наприкінці 1940-х – 1950-х років. *Українське релігієзнавство*. 2015. Вип. 73. С. 142–149.
44. Гура О.А. Доля римо-католицьких громад у період форсованого антирелігійного наступу радянської держави (1950-ті – перша половина 1960-х рр.). *Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору* : науковий збірник. Київ : УАР, 2013. 504 с.
45. Гура О.А. Політика радянської влади щодо Римо-католицької церкви у другій половині 40-х – першій половині 50-х років ХХ століття. *Історична пам’ять*. 2009. № 1. С. 60–68.
46. Гура О.А. Становище римо-католицької церкви в Україні в умовах антирелігійної політики радянської держави (кінець 50-х – перша половина 60-х років ХХ століття). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 4. С. 77–83.
47. Дідух Т.Г. Особливості конфесійного життя Римо-католицької церкви на території Львівської області у 1958–1964 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія «Історія». 2019. Вип. 1. С. 152–159.

48. Дідух Т.Г. Стан Римо-католицької церкви на Тернопільщині у контексті антирелігійної політики радянської влади в 1957–1964 рр. *Мандрівець*. 2013. № 4(106). С. 53–57.
49. Дідух Т.Г. Становище Римо-католицької церкви на території Дрогобицької області у 1953–1958 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 38. С. 207–212.
50. Дідух Т.Г. Становище Римо-католицької церкви на Тернопільщині у 1953–1964 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2011. Вип. 2. С. 234–240.
51. Довбня О. Політичні репресії проти Римо-католицької церкви в УРСР (1939–1953 рр.): новітня вітчизняна історіографія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2017. Вип. 2. Ч. 3. С. 66–71.
52. Довбня О. Політичні репресії на Волині (1939–1953): історіографічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. Ч. 4. С. 150–155.
53. Дробот І.І., Ільницька Н.В. Релігійне життя Поділля після звільнення від німецько-фашистської окупації. *Науковий часопис НТУ імені М.П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки*. Вип. 7. С. 16–23.
54. Жив'юк А. Інструменталізована церква: використання компартійною номенклатурою представників релігійних конфесій у збройній боротьбі на Західній Волині й Поліссі у 1940-х рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2009. № 2(33).
55. Ісиченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Харків, 1999. 472 с.
56. Капітан Л.І. Етноконфесійні процеси на Закарпатті у 1944–1964 рр. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 95(4). С. 82.
57. Капітан Л.І. Антирелігійний курс радянського керівництва щодо Римо-католицької церкви в Закарпатті (1945–1955 рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 5. С. 157–168.
58. Капітан Л.І. Внутрішні трансформації Римо-католицької церкви у повоєнному Закарпатті. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 3. С. 8–15.
59. Капітан Л.І. Пристосування: спроби Римо-католицької церкви Закарпаття вижити. *Чорноморський літопис*. 2014. № 10. С. 87–94.
60. Куцик А., Шостак В. Католицизм на історичній Волині: соціально-церковний аспект (початок ХХ ст. – 1941 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. Вип. 16. С. 139–143.
61. Маринченко Г. Політика держави щодо релігії та віруючих у другій половині 40-х – 60-х рр. ХХ ст. *Релігія та соціум*. 2010. № 1(3).
62. Миколайко Т. Закриття Троїцького монастиря у м. Чернігові на початку 1960-х років. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2(152). С. 116–122.
63. Моренчук А. Церковно-релігійне життя в Україні 1953–1964 рр.: на матеріалах західних областей України. Луцьк, 2009.
64. Мосюкова Н. Політика радянської влади щодо Римо-католицької церкви у другій половині 40-х років ХХ сторіччя (на прикладі римо-католиків Дніпропетровська). *Вісник науки і освіти*. 2023. № 2(8). С. 700–711.
65. Мосюкова Н. Римо-католицькі спільноти Дніпропетровщини у другій половині 1940-х років. *Старожитності Лукомор'я*. 2022. Вип. 4. С. 97–105.
66. Мусієнко І.В. Згуртування віруючих як форма протидії радянському тоталітаризму: з досвіду Буковини 40–50-х рр. ХХ ст. *Український досвід спільнотного згуртування : матеріали міжнар. наук. конф., 26 жовтня 2006 р. Київ : Українська видавнича спілка*, 2006. С. 236–247.
67. Осадчий В. Католицька церква в Україні: історичний нарис. Луцьк : Luceoria Books, 2001. 112 с.
68. Панчук І. Тенденції розвитку католицизму у Волинському регіоні в тоталітарну добу. *Українська полоністика*. 2020. Вип. 17. С. 50–58.
69. Поїздник І.І. Відносини між греко-католицькими церквами на україно-польському порубіжжі (1939–1946 рр.): авто-реф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2007. 20 с.
70. Поїздник І.І. Історіографія розвитку відносин греко-католицької та римо-католицької церков у роки Другої світової війни. *Український історичний журнал*. 2009. № 4. С. 184–198.
71. Савицька І. Релігійне життя населення УРСР в епоху «застою» на прикладі Волинської області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14–15 травня 2013 р. : у 3-х т. Луцьк, 2013. Т. 2. С. 33–34.*
72. Савчук О. Віхи католицької історії Рожищенського краю. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Місто Рожище в історії України та Волині : матеріали LXXLII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., м. Рожище, 8–9 грудня 2022 р. Луцьк, 2022. Вип. 72. С. 59–64.*
73. Сергійчук В.І. У боротьбі за рідну віру. Римо-католики України завжди були несхитні. Київ : Дніпро, 2001. 228 с.
74. Сторчовий В.М., Нестеренко В.А. Римсько-католицька церква на Поділлі у 20-ті – 90-ті рр. ХХ ст.: історико-релігійно-єзнавче дослідження. Коломия, 2001.
75. Стоцький Я.В. Римо-католицька церква в західних областях України під тиском влади у хрущовський період. *Схід*. 2008. № 51(89). С. 73–78.
76. Ульяновський В.І., Крижановський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3-х кн. Київ, 1994 ; Історія релігії в Україні. Т. 4: Католицизм / ред. П. Яроцький. Київ, 2001 ; Ісиченко І. (архиєп.). Історія Христової Церкви в Україні. Харків, 2003.
77. Хом'як П. Аналіз діяльності римсько-католицьких священників Владислава Буковинського та Яна Рутковського на Волині у 1939–1954 рр. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 24. С. 52–57.
78. Хом'як П. Аналіз становища Луцької дієцезії Римсько-католицької церкви у 1943–1954 роках на основі душпастирської діяльності отця каноніка Яна Рутковського. *А'ОГОС*. 2021.

79. Хом'як П. Римсько-католицька церква на Волині в час Другої світової війни крізь призму польської історіографії. *Літопис Волині: Всеукраїнський часопис*. 2022. Ч. 26. С. 71–76.
80. Хом'як П. Становище Римо-католицької церкви у Луцьку в період Другої світової війни. *Старий Луцьк*. 2021. Вип. XVII. С. 125–129.
81. Чорненький А. Діяльність Римо-католицької церкви на користь Української греко-католицької церкви в 1946–1989 роках. *Acta studiosa: Богословський науковий збірник*. 2017. Ч. 9. С. 115–138.
82. Яқуніна К.І. Роль о. С.–А. Кашуби у збереженні літургійної практики РКЦ на Рівненщині в умовах упродовження нової релігійної політики радянської влади (40–50 рр. ХХ ст.). *Міжнародна наукова збірка «Ucrainica – Polonica» (історична серія)*. Житомир ; Київ ; Краків, 2012. Вип. 4. С. 218–223.
83. Яқуніна К.І. Становище римо-католицької громади м. Острога в ХХ ст. *Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство»*. 2010. Вип. 2. С. 205–210.
84. Яқуніна К.І. Християнські конфесії у Волинській та Рівненській областях у 1944–1953 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 09.00.11. Острог, 2014. 222 с.